

Kieli on dialogia¹

Bahtinia ja Vološinovia suomeksi

MIHAIL BAHTIN *Dostojevskin poetiikan ongelmia. (Problemy poetiki Dostojevskogo.* Suom. PAULA NIEMINEN ja TAPANI LAINE.) Kustannus Oy Orient Express, RT-paino 1991. 406 s.

VALENTIN VOLOŠINOV *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia. (Marksizm i filozofija jazyka.* Suom. TAPANI LAINE.) Vastapaino, Tampere 1990. 194 s.

Käännöksistä ja kirjoittajista

Suomeksi on vuoden aikana saatu kaksi vanhaa neuvostoliittolaisen tutkijan kirjaa: Mihail Bahtinin »Dostojevskin poetiikan ongelmia» sekä Valentin Vološinovin »Kielen dialogisuus». Kumpikin on alkuaan julkaistu 1929 Neuvostoliitossa. Kummassakin on ollut kääntäjänä Tapani Laine, Bahtinin teoksessa lisäksi Paula Nieminen. Käännösten kieli on mielestäni luotettavaa tasoa; joitain huolimattomuuksia on siellä täällä. Tapani Laine on kirjoittanut Vološinovin teokseen esipuheen ja selitykset sekä Bahtinin teokseen jälkisanat. Bahtinin teoksessa on vielä Erkki Peurasen kirjoittama esipuhe ja lopussa tarpeellinen termihakemisto. Termihakemisto olisi tietysti helpottanut lukijan urakkaa myös termejä vilisevässä Vološinovin teokses-

sa. Mutta hyvä näinkin: esipuheet ja jälkipuhe auttavat lukijaa hahmottamaan lukemaansa. Tekstiä ymmärtää paremmin, kun tietää, millaisen elämän missä oloissa eläneeltä kirjoittajalta se on.

Mihail Bahtin (1895–1975) pääsi vasta vanhana näkemään ajatustensa arvostuksen: suurimman osan tutkijanurastaan hän joutui elämään syrjässä keskuksista, ja teosten saaminen julkaistaviksi tuotti vaikeuksia. 1960-luvulla Bahtin löydettiin uudelleen Neuvostoliitossa, ja 1963 hän julkaisi uudistamansa laitoksen Dostojevskin poetiikan ongelmista. Nyt suomennettu teos on juuri tämä uudistettu laitos. Bahtin ei saanut aikoihin, 1940-luvulla, hyväksytyksi ja julki Rabelais'ta koskevaa väitöskirjaansa, joten sekin julkaistiin vasta 1965. Valentin Vološinov (n. 1894–1936) kuului Bahtinin läheisiin tutkijatovereihin, ns. Bahtin-piiriin, ja hänen nyt käännettyä teostaan on jopa epäilty Bahtinin kirjoittamaksi. (Bahtinisti on mm. Holquist, ks. Bakhtin 1981: xxvi; tiukka vološinovisti on Tapani Laine, ks. Vološinov 1990: 13–15, 17.)

Lännessä Bahtinin löysi ensimmäisenä Julia Kristeva, ja myöhemmin Bahtinin ajatukset ovat innostaneet niin monia tutkijoita, että on jopa puhuttu Bahtinbuumista (ks. Koivunen – Riikonen – Selenius 1991). Suomessa Bahtinista ovat ensimmäisinä, 1970-luvun puolivälin jälkeen, kiinnostuneet kirjallisuuden tutkijat, ja kielentutkimukseen Bahtinin ajatuksia on alettu soveltaa 1990-luvulla (esim. Hakulinen 1990: 11; Rahtu 1991: 205). Ensimmäinen Bahtin-suomennos, *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*, il-

---

¹ »Bahtin-dialogeista» kiitän erityisesti Helena Kangasharjua ja Sara Routarinnettä.

mestyi 1979, mutta sitä on moitittu epätarkaksi varsinkin terminologialtaan (Pesonen 1980: 45; Haapanen – Kekki 1991: 181).

Tätä nykyä niin filosofit, kielentutkijat kuin kirjallisuudentutkijatkin jakavat Bahtinin perintöä, ja nyt käännetyt teokset kiinnostavat varmasti monien alojen, esim. kielen ja vallan, kielen ja vuorovaikutuksen, merkityksen, keskustelun, sosiolingvistiikan tutkijoita. Erityisesti Bahtinia ja Vološinovia kannattaa lukea niiden, jotka ovat kiinnostuneet kielen ja kirjallisuuden tutkimuksen yhteisistä ongelmista.

Romaani ja polyfonia

Dostojevskin poetiikan ongelmia -teoksessa Bahtinin ajattelu kiertyy yhden johtajatoksen ympärille: Dostojevski loi *polyfonisia* romaaneja. Ensimmäinen luku pyrkii osoittamaan kirjallisuudentutkijoiden muut tulkinnat Dostojevskin ominaislaadusta riittämättömiksi: tutkijat ovat keskittyneet romaanien sisältöön, jota he tarkastelevat todellisuuden, eivät romaanin kokonaisuuden, kannalta. Näin heiltä on jäänyt oivaltamatta Dostojevskin *taiteellinen* vallankumouksellisuus, polyfoninen muoto, joka teki mahdolliseksi myös sisällön vallankumouksen. (Bahtin 1991b: 72–73.) Polyfonia on moniäänisyyttä romaanin tekijän ja sankareiden välillä (2. luku), romaanin esittelemien ideoiden välillä (3. luku), sen juonessa, kompositiossa ja genressä (4. luku) sekä sen kielessä (5. luku).

Bahtinin mukaan Dostojevski suhtautuu sankareihinsa kuin täysäänisiin puhelumpaneihin. Sankarit eivät – kuten muilla kirjailijoilla – kaiuta kirjailijan monologista puhetta, vaan ovat itsenäisiä, omapuheisia ihmisiä, joiden ääni kilpailee tasaveroisesti teoksen muiden sankareiden ja kirjailijan äänen kanssa. Sankarilla on aina hallussaan viimeinen sana itsestään – sankari tietää totuuden itsestään paremmin kuin kirjailija

(1991b: 92–96). Miten tämä on mahdollista? Bahtin vastaa, että itse asiassa Dostojevski ei *keksi* hahmojaan vaan *löytää* heidät – heissä »itsessään olevat lait» (1991b: 101–102, 135).

Dostojevskin sankareita ohjaavat lait eivät ole esim. psykologisia tai sosiaalisia, vaan *ideologisia* (= johonkin ideajärjestelmään kuuluvia; vrt. Bakhtin 1981: 333–335, 429). Bahtinin mukaan Dostojevski ei kuvaa luonteen kehitystä eikä sankarin elämänkaarta, vaan sitä, miten *idean ihminen*, ihmisen ihmisiin, reagoi toisiin idean ihmisiin: »Kaksi ajatusta on Dostojevskilla jo kaksi ihmistä, sillä eikenenkään ajatuksia ei ole, vaan jokainen ajatus ilmentää koko ihmistä.» (1991b: 140.) Idean ihmisiä Dostojevski löysi todellisuudesta tai esim. filosofisesta kirjallisuudesta, jonka kuvaamisissa ihmisissä Dostojevski näki sankareidensa *prototyyppejä*. Ideasta Dostojevski loi ihmisen äänen siten, että hän asetti sitä kantavan ihmisen jatkuvaan dialogiin muiden sankareiden ja kirjailijan kanssa. Dostojevskin tekee polyfoniseksi se, että hän kykeni kuvaamaan *vierasta ideaa* sulauttamatta sitä omiin ideoihinsa tai kommentoimatta sen totuudellisuutta. (1991b: esim. 124, 127–129, 132, 136, 138, 147.)

Tällainen sankareiden ja heidän ideoidensa polyfonia vaatii Bahtinin mukaan romaanin juonelta ja kompositiolta erityispiirteitä. »Dostojevskin maailmassa kaikkien ja kaiken on pakko tuntea toisensa ja tietää kaikki toisesta, on pakko astua kontaktiin, kohdata toinen kasvoista kasvoihin ja ryhtyä toisen kanssa puheisiin.» (1991b: 256.) Ihmiset, jotka esim. psykologisista tai yhteiskunnallisista syistä eivät todellisuudessa kohtaisi, joutuvat Dostojevskin tuotannossa kosketuksiin, koska muuten heidän ideansa eivät pääsisi vuoropuheluun. Sankarit keskustelevat keskenään alinomaa, kirjoittavat kirjeitä, väittelevät. Mutta myös heidän monologinsa tai sisäiset ajatuksensa heijastavat toisten sankareiden tai tekijän ajatuksia; ne muistelevat,

kommentoivat ja arvailevat muiden ideoita (1991b: 283–284). Sankareiden kontaktit tekee mahdolliseksi se, että Dostojevski vapauttaa heidät ajan ja paikan kahleista: syntyy Dostojevskin romaanille tyypillinen huimaava yhteensattumien, skandaalien ja seikkailujen pyörre.

Taito, jolla Dostojevski saattoi samaan kuoroon ylhäisiä ja alhaisia, pyhiä ja pahoja, rohkeus, jolla hän mursi perinteisiä genererajoja ja yhdisteli mm. seikkailuromaanin ja uskonnollisen kirjallisuuden piirteitä, on Bahtinin mukaan peräisin *karnevaaliperinteestä*. Perinne juontaa antiikista asti, sokraattisesta dialogista ja menippolaisesta satiirista. Sen kukoistusaikaa olivat keskiaika ja renessanssi: tiukan hierarkkinen, kirkon hallitsema maailmanjärjestys vaati vastapainokseen karnevaaleja – »iloi-sen suhteellisuuden» ajanjaksoja. Kansa käänsi kaiken nurin. Toreilla ja kaduilla kaikuivat rivoudet ja pilapuheet, ylhäisistä tehtiin alhaisia, alhaisista valekuninkaita, pyhistä narreja, maallikoista pyhiä. Kun karnevaali kansanjuhlanä vähitellen hiipui, sen piirteitä säilytti kirjallisuuden *dialoginen kehityslinja*, edustajinaan mm. Cervantes, Shakespeare ja ennen muita Rabelais. Dostojevskin polyfoninen romaani on tämän dialogisen linjan huippu. (Bahtin 1991b: 159–258; karnevaalista perusteellisemmin ks. Bahtin 1991a.)

Bahtinin mukaan Dostojevski tunsimonian dialogisen suuntauksen kirjailijoita. Mutta jatkaakseen jotain perinnettä kirjailijan ei tarvitse tuntea koko perinnettä. Tärkeämpää on *genren*, kirjallisen lajin, tunteminen, ja se on mahdollista jo muutamien genre-esimerkkien pohjalta. Genrellä on oma sisäinen logiikkansa, johon mm. genren historia on jättänyt jälkensä. Niinpä genrellä on »lajimuisti»: valitessaan jonkin genren kirjailija samalla omaksuu genren tyypilliset piirteet – vaikkei edes olisi niistä tietoisesti selvillä. Eli aivan kuten kirjailija ei keksi sankareitaan, hän ei keksi genreäkään, vaan löytää sen ja yhdistää siihen

omat piirteensä. (Bahtin 1991b: 157–158, 228; muista kuin kirjallisista genreistä, arkipäivän genreistä ks. Bahtin 1987.) Kunkin genren erityispiirteitä heijastelee herkimmin kielenkäyttö, ja Bahtin huipentaakin tutkimuksensa Dostojevskin kielen erittelyyn. Mutta kielestä tuonnempaan.

Dostojevskin polyfoninen romaani syntyi Bahtinin mielestä siksi, että Dostojevskilla oli kyky kuulla maailma vuoropuheluna. Lisäksi vaikuttivat Dostojevskin omat elämänvaiheet ja »aatelitoman intelligentin ja sosiaalisen maankiertäjän asema» (1991b: 54). Mutta polyfonisen romaanin synnytti ennen muuta Dostojevskin ajan Venäjä: »Kapitalismi saattaa ihmisiä ja ideoita yhteen kuten »parittaja» Sokrates joskus aikoi-naan Ateenan markkinatorilla.» (1991b: 242.)

Kielentutkimus ja yhteiskunta

Bahtin näkee yhteiskunnan pohjaksi, jolla kieli ja kirjallisuus elävät. Mutta hänen tutkimuksensa päätavoite ei ole yhteiskunnan ja kulttuurin suhteen selvittäminen, vaan Dostojevskin taiteen erittely. Vološinovin tavoitteena taas on nimenomaan »hahmotella kieltä koskevan aidon marxilaisen ajattelun perussuunta ja ne metodologiset tukipisteet, joille tämän ajattelun tulee nojautua lähestyttäessä lingvistiikan konkreettisia ongelmia» (1990: 19). Vološinovin kirjan alkuperäinen nimi onkin »Marxismi ja kielifilosofia». (Suomennoksessa marxismi on tipautettu alaotsikkoon, mikä on nykyhistorian valossa ymmärrettävää.) Kirjan ensimmäinen osa valaisee kielifilosofian ongelmien merkitystä marxismille ja toinen marxilaisen kielifilosofian ominaislaatuja suhteessa muunlaisiin kielifilosofioihin, kolmas osa soveltaa »sosiologista» metodologiaa kielentutkimukseen: vertailee suoraa ja epäsuoraa esitystä toisiinsa sekä ranskan, saksan ja venäjän historian eri vaiheiden keinoja ilmaista »kerrottua suoraa esitystä».

Kielentutkimus on Vološinovista tärkeää siksi, että »yksi marxismin perusongelmista — perustan suhde päällysrakenteeseen — liittyy olennaisilta osiltaan tiiviisti kielifilosofian kysymyksiin» (mts. 33). »Päällysrakenteeseen» kuuluu *ideologia* — kuten Bahtinillakin, merkityksessä 'ideaajrjestelmä'. Kaikki ideologinen taas on sellaista, millä on *merkitys*: »se edustaa, kuvaa, korvaa jotain itsensä ulkopuolista, ts. toimii *merkkinä*». Jokin esine voi kuulua yhtä aikaa sekä »perustaan» että »päällysrakenteeseen»; Vološinovin mukaan esim. sirppi ja vasara olivat Neuvostoliitossa paitsi »tuotantovälineitä» myös »ideologisia merkkejä» valtion lipussa. Merkit ovat aina paitsi ideologisia myös materiaalisia, ts. ne näkyvät, kuuluvat tai tuntuvat. Myös *sana* on yhtä aikaa fyysinen esine ja ideologinen merkki — siis ei pelkästään kuultavia ääniteitä tai nähtäviä kirjaimia vaan myös jonkin symboli. (Vološinov 1990: 25–26, 30.)

Sana on sosiaalinen merkki: se opitaan ja sitä käytetään vuorovaikutuksessa. Ihmisen tietoisuus realisoituu merkeissä, ts. ihminen esim. tulee tietoiseksi ajatuksistaan vasta kun hän pukee ne merkkimuotoon, *sisäiseksi puheeksi*. Siis tietoisuus ei Vološinovin mukaan ole yksilöllistä eikä biologista vaan sosiaalista. Niinpä tietoisuutta voi tutkia tutkimalla sosiaalista, esim. kieltä. Ja tutkimalla kieltä pääsee perille sosiaalisista muutoksista: kielellisessä vuorovaikutuksessa näkyvät esim. hierarkkiset suhteet, näitä taas ohjaavat mutkikkaalla tavalla tuotantosuhteet. (1990: 26–37, 46, 56.) »Samaa kieltä käyttävät siis eri luokat. Tästä seuraa että jokaisessa ideologisessa merkissä menevät ristiin erisuuntaiset aksentit. Merkistä tulee luokkataistelun arena.» (Mts. 40.)

Vološinovin mukaan hänen aikansa kielifilosofiset suuntauukset eivät ymmärtäneet kielen luonnetta sekä materiaalina että ideologiana. Onhan lingvistiikka kaikkialla filologian lapsi, ja filologian tehtävä on selittää kuolleita vieraita kie-

liä. Siksi filologi ei voi ymmärtää elävää kieltä: hän ei tutki oman aikansa kieltä ja irrottaa näin kielen sekä materiaalisesta perustastaan — vuorovaikutuksesta — että ideologisesta ulottuvuudestaan — merkityksestä. (Mts. 91–92.)

Vološinov jakaa kielentutkimuksen suuntauukset kahteen päähaaraan: *individualistiseen subjektivismiin* ja *abstraktiin objektivismiin*. Individualistiseksi subjektivisteiksi hän lukee mm. von Humboldtin, Steinthalin, Wundtin ja Vosslerin. Suuntauksen juuret ovat romantiikassa, ja romantikot yrittivät ensimmäisinä tutkia äidin kieltä. Individualistit ovat Vološinovin mielestä oikeassa siinä, että he pyrkivät irti »lingvistiksestä positivismista» — esim. pelkästä empiirisestä fonetiikasta — ja tutkivat kielen »sisällöllis-ideologista tekijää». Mutta heidän peruserehdyksensä on se, että he näkevät kielen yksilopsykologisten lakien ohjaamaksi. (Mts. 66–70.) Individualistit eivät siis tajua, että tutkiessaan kieltä he tutkivat yhteiskuntaa eivätkä yksilöä.

Abstraktin objektivismien alku on Vološinovin mielestä Descartesissa, rationalismissa ja uusklassismissa, ja yksi sen merkkipaaluja oli Leibnizin universaali-kielioppi. Abstraktin objektivismien huippuna Vološinov pitää de Saussurea. Jakaessaan kielen *langueen* ja *paroleen* de Saussure Vološinovin mielestä liittyy edeltäjiinsä: abstraktin kielijärjestelmän pitäminen primaarina tutkimuskohteena on Vološinovin mielestä pohjimmaltaan samaa kuin filologien kiinnostus kuolleista kielistä; puhunnan pitäminen yksilöllisenä variaationa taas on samaa sosiaalisen sivuuttamista kuin individualistisilla subjektivisteilla. (Vološinov 1990: 71–91.)

Niputettuaan sekä individualistiset subjektivistit että abstraktit objektivistit lopulta samaan filologian perillisten joukkoon Vološinov tarjoaa lingvistiikan lähtökohdaksi oman, marxilaisen kielifilosofiansa. Siinä kielen »todellinen realisuus ei ole kielen muotojen abstrakti järjestelmä, ei eristetty puhunta eikä sen

tuottamisen psykofysiologinen akti, vaan kielellisen vuorovaikutuksen sosiaalinen tapahtuma» (mts. 116). Jos lingvisti haluaa ymmärtää kieltä, hän ei saa irrottaa sitä *perustasta* — siis sosiaalisista suhteista, mutta hän ei myöskään saa unohtaa *päällysrakennetta* — kielen ideologista puolta. Bahtinkin näki aikansa lingvistiikan kykenemättömäksi huomaamaan kielen »konkreettisenä ja elävänä kokonaisuutena». Niinpä hän nimitti omaa tutkimusotettaan *metalingvistiikaksi*. (1991b: 263–268, 290.) Volosinovin marxilainen kielifilosofia ja Bahtinin metalingvistiikka kohtaavat opissa *kielen dialogisuudesta*.

Kohtaaminen sanassa

Bahtin ja Vološinov nimittävät kieltä useimmiten termillä *sana*. Heidän mielestään heidän aikansa lingvistiikka ei ymmärrä sanan perusluonnetta, koska se lähtee liikkeelle *monologisesta* kielenäkemyksestä: ikään kuin kieli eläisi abstraktissa järjestelmässä erossa ihmisestä ja historiasta tai irrallaan *dialogista*. Dialogisessa näkemyksessä tutkimuksen kohteena on puhunta. Se reaalistuu konkreettisissa *lausumissa*, puheenvuoroissa. Lausuman erottaa lausumasta *puhujan vaihtuminen*; niinpä lausuma voi olla miten pitkä tahansa — yhden sanan tai kokonaisen kirjan pituinen. (Bahtin 1987: 71–72.) Puhuja *suuntaa* aina puheensa jollekulle, ja tämä vaikuttaa hänen kielellisiin valintoihinsa, niin että itse asiassa puheessa kaikuu aina sekä puhujan että kuulijan sana. Ja kuulija on koko ajan potentiaali puhuja: kuunteleminen on valmistautumista vastaamaan, aktiivista ymmärtämistä, ei vain passiivista vastaanottamista. (Vološinov 1990: 92–93, 125; Bahtin 1991b: 283; puhujasta ja kuulijasta eksplisiitimin Bahtin 1987: 68–69.) Silloinkin, kun puhetta ei ole tuotettu varsinaisesti kasvokkainviestinnässä, se on suunnattu — ainakin kuvitellulle — kuulijalle (Vološinov 1990: 116). Juuri tätä kielen dialogi-

suutta Dostojevskikin Bahtinin mukaan kuvaa pannessaan sankareidensa monologeissa ja jopa ajatuksissa kaikumaan toisten sanoja (vrt. yllä).

Samalla kun kaikki puhunta kaiuttaa yhtä aikaa sekä puhujan että kuulijan ääntä, siinä kuuluu myös se, keiden kanssa puhuja on aiemmin ollut puheissa — siis hänen sosiaalis-psykologinen historiansa, hänen aikaisemmat roolinsa kuulijana ja puhujana. Toisin sanoen sana on aina omaksuttu vuorovaikutuksessa, muilta puhujilta, niin että itse asiassa kaikki käyttämämme sanat ovat aluksi jonkun toisen sanoja — *vieraita sanoja* (Bahtin 1981: 411; 1987: 88; Bahtin 1991b: 281). Käyttäessämme vieraita sanoja omissa tarkoituksissamme käymme siis dialogia myös sanan historian kanssa. Juuri tähän sanan dialogiseen historiallisuuteen perustuu yllä mainitsemani Bahtinin ajatus genren lajimuistista. Ja sanan historiallisuuteen perustuu myös yllä siteeraamani Vološinovin lausunto, että merkki on »luokka- taistelun areena».

Koska sanat omaksutaan vieraina sanoina, joita sitten käytetään omiin tarkoituksiin, niistä tulee *kaksiäänisiä*. Kaksi ääntä — puhujan ja sen, jolta sana on omaksuttu — voivat olla erilaisissa suhteissa toisiinsa: »toisiin äänemme suorastaan sulautuu ja unohdamme, kenen sana se on, toisia taas vahvistamme omalla sanallamme ja pidämme niitä auktoriteetteina, kolmansiin asetamme niille vieraat tai vihamieliset tarkoituksemme» (Bahtin 1991b: 281). Tästä kaikesta seuraa, että sanaa ei voi ymmärtää ilman kontekstia ja että jokainen uusi konteksti aiheuttaa uuden merkityksen. »Merkitysten moneus on sanan konstitutiivinen tunnusmerkki.» (Vološinov 1990: 124.) Jos merkitys on näin häilyvää ja muuttuvaista, niin miten ihmiset onnistuvat ymmärtämään toisiaan? Vastaus on se, että sana on yhtä aikaa myös *signaali* (Vološinov 1990: 87): neutraali kielijärjestelmän osa, »sanakirjasana», joka »suuntautuu suoraan kohteeseensa»

ts. pelkästään nimeää, kuvaa tai tiedottaa (Bahtin 1991b: 270; Bakhtin 1987: 88).

Ironista kyllä, Bahtin ja Vološinov tavallaan itse toteuttavat näkemystään kielellisen merkityksen moneudesta: mm. heidän termsä sana merkitystä on aina tarkkaan etsittävä kontekstista. Milloin sana on yksittäinen, konkreettinen sana puhunnan virrassa, milloin samaa kuin puhunta, siis dialogi, milloin kieli »yksiäänisenä» järjestelmänä. Näin termissä sana kohtaavat paitsi Bahtinin ja Vološinovin ajattelun kulmakivet myös metaforisen ja intuitiivisen käsitteistön hankaluudet: sama termi tarkoittaa eri yhteyksissä jokseenkin erilaisia asioita.

Monologin ongelma

Bahtin ja Vološinov korostavat kielen dialogisuutta paikoin jyrkästi. »Jokainen monologinen lausuma – myös kirjallinen muistomerkki – on kielellisen kanssakäymisen erottamaton osa. Jokainen lausuma, myös valmiiksi kirjoitettuna, vastaa johonkin ja on suunnattu johonkin vastaukseen.» (Vološinov 1990: 92.) »Kaikki ymmärtäminen on dialogista. Ymmärtäminen kohdistuu lausumaan² kuten dialogin repliikit toisiinsa.» (Mts. 125.) »Sana ei ole esine vaan alati liikkuva, alati muuttuva dialogisen kanssakäymisen medium. Se ei milloinkaan perustu yhteen tietoisuuteen, yhteen ääneen. Sana elää siirtymällä suusta suuhun, yhdestä kontekstista toiseen, yhdeltä sosiaaliselta yhteisöltä toiselle, yhdeltä sukupolvelta toiselle.» (Bahtin 1991b: 290.)

Bahtinille ja Vološinoville siis *kieli* on aina dialogista. Mutta *kirjallisuus* voi Bahtinille olla joko monologista tai kka enemmän tai vähemmän dialogista: mm. runous on hänen mukaansa olennaiselta luonteeltaan monologista,

koska runoilija käyttää sanoja tavallaan esineinä (Bakhtin 1981: 285; Bahtin 1991b: 287). Ja eurooppalaisen romaanin kehityksen Bahtin jakaa kahteen päälinjaan: monologiseen ja dialogiseen (Bakhtin 1981: 366–422). Esim. Tolstoi on Bahtinin mielestä monologinen romaanikirjailija, toisin kuin Dostojevski, joka täydellistää romaanin dialogisen kehityksen (1991b: 108–111).

Miten voi olla olemassa monologista kirjallisuutta, vaikka kaikki kirjallisuus kirjoitetaan kielellä? Kielihän on, kuten olemme oppineet, sekä Bahtinin että Vološinovin mukaan aina dialogista. Mikään kirjoitus ei siis voi perustua monologiseen kieleen – vain neutraaliin, abstraktin järjestelmän mukaiseen »sanakirjakieleen». Eikö kirjailija – siinä kuin kuka tahansa sanankäyttäjä – ole perinyt kielen muilta ihmisiltä? Niinpä hän käyttäessään kieltä kirjoissaan väkisinikin täyttää ne »vierailta sanoilla»; lisäksi hän suunnatessaan sanansa lukijalle valitsee ilmauksensa lukijakuntaansa ajatellen. Vaikka esim. runoilija käyttäisi-kin sanoja »esineinä», kuten Bahtin esittää, hän kuitenkin valitessaan genren samalla valitsee sanansa tietyn kielellisen tradition mukaisesti – siis dialogisesti. Entä lukija: eikö hänenkin ymmärtämisensä perustu kieleen – muilta perittyyn vieraiden sanojen järjestelmään? Mikä muu kuin kielen dialogisuus voisi selittää sen, että jokaisella tekstillä on monta yhtä mahdollista tulkintaa ajan, paikan ja lukijan mukaan?

Monologin ongelma paljastaa, että käsitteellä dialogisuus onkin kaksi olennaisesti erilaista merkitystä. Kieleen sovellettuna se tarkoittaa suunnilleen samaa kuin kielen sosiaalisuus: kieli omaksutaan ja sitä käytetään vuorovai- kutuksessa, dialogissa. Tästä seuraa, että kielellinen merkitys on kontekstuaalista ja jokaisesta dialogista tarttuu aina joi- tain uutta sanan merkitykseen; tämä selittää myös kielen historian sanan merki- tykselle aiheuttamat muutokset. Mutta kirjallisuuteen sovellettuna dialogisuus

² Ei siis abstraktiin kielijärjestelmään tai muuttumattomaan signaaliin – T. R.

tarkoittaakin jokseenkin samaa kuin polyfonia: sitä että kirjailija antaa sankareidensa puhua ideoistaan omalla äänellä, tekijän mahdollisimman vähän kontrolloimina. On kuvaavaa, että perustellessaan Dostojevskin ainutlaatuisuutta romaanikirjailijana Bahtin esittää hänen tehtäväkseen »polyfonisen maailman rakentamisen ja eurooppalaisen, perusmuodoltaan *monologisen* (homofonisen)³ romaanin vakiintuneiden muotojen rikkomisen» (1991b: 22). — Siis monologisen vastakohtana on tässä polyfoninen, ei dialoginen.

Ehkä Bahtin huomaamattaan samastaa dialogisuuden polyfonisuuteen. Toisaalta hän soveltaa »dialogis-polyfonisen» keksintöään kirjallisuudentutkimukseen kapeasti. Sekä Bahtin että Vološinov nimittäin huipentavat teoksensa jaksoon, jossa käsitellään pääasiassa tekijän sanan suhdetta sankarin sanaan. He eivät siis käsittele dialogisuutta kirjoittajan ja lukijan välillä, mikä olisi saattanut johtaa tarkempaan käsitteistöön ja ennen muuta vielä radikaalimpiin ajatuksiin siitä, mitä kaikkea seuraa kielen dialogisuudesta.

TOINI RAHTU

LÄHTEET

- BACHTIN, MICHAEL 1991a: Rabelais och skrattets historia. Francois Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen. (Tvortšestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i Renessansa. Kääntänyt Lars Fyhr.) Toinen painos. Bokförlaget Anthropos. Uddevalla.
- BAHTIN, MIHAIL 1991b: Dostojevskin poetiikan ongelmia. Ks. esittelyn alusta.

³ Korostus ja parenteesi Bahtinin.

- BAKHTIN, M. M. 1981: The Dialogic Imagination. Four Essays. (Voprosy literatury i estetiki. Toim. Michael Holquist, kääntäneet Caryl Emerson ja Michael Holquist.) University of Texas Press. Austin.
- 1987: The Problem of Speech Genres. — Speech Genres and Other Late Essays. Toimittaneet C. Emerson ja M. Holquist, kääntänyt Vern McGee. University of Texas Press. Austin.
- HAAPANEN, JARMO — KEKKI, LASSE 1991: Kuka kutsui Bahtinin? Mihail Bahtinin suomenkielinen reseptio. — Koivunen, Anu — Riikonen, Hannu — Selenius, Jari (toim.): Bahtinboomi!
- HAKULINEN, AULI 1990: Kuka puhuu kertomuksessa eli naisten kutsut. — Naistutkimus — Kvinnoforskning 1.
- KOIVUNEN, ANU — RIIKONEN, HANNU — SELENIUS, JARI (toim.) 1991: Bahtinboomi! Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A, N:o 22. Turku.
- PESONEN, PEKKA 1980: Mihail Bahtin — formalisti, anarkisti vai marxilainen? — Tiede ja edistys 1.
- RAHTU, TOINI 1991: Millainen teksti tulkitaan ironiseksi? — Jussi Niemi (toim.): Papers from the Eighteenth Finnish Conference of Linguistics. Kielitieteellisiä tutkimuksia N:o 24. Joensuu.
- VOLOŠINOV, VALENTIN 1990: Kielen dialogisuus. Ks. esittelyn alusta.

Objekti ja rajattuus

PENTTI LEINO: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia.* Suomi 160. SKS, Helsinki 1991. 217 s.

Yksi fennistiikan tärkeimpiä mutta yhä keskeneräisiä tutkimusurakoita on objektin sijnvaihtelun kuvaus. Urakka on myös yleiskielitieteellisesti tärkeä, koska suomen objektin sijnvaihtelua näkyy